

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ

УДК 177.9+325.1

DOI 10.35423/2078-8142.2019.5-6.01

С. П. Балінченко,

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

м. Чернівці, Україна

e-mail: sp.balinchenko@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8345-0522>

СПІВВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ І (СУПЕР)РІЗНОМАНІТНІСТЬ: ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ СУЧАСНИХ ДИСКУСІЙ ПРО ІНТЕГРАЦІЮ

Актуальність теми реструктуризації спільнот під тиском міграційних процесів, зокрема у сучасній Європі, зумовлює виникнення в академічних колах дискусій щодо трансформації ідентичностей під впливом міграції, а також переосмислення інтеграції. Сприйняття інтеграції змінилось: від ідеї адаптації Іншого до простору Свого – до різноманітності і суперрізноманітності, відмови від національної моделі інтеграції, та визнання інтеграції відношення як комунікативного пошуку об'єднавчих соціальних та культурних маркерів, без інструментальної уніфікації громадян. У статті представлено питання та висновки диспуту «Кому потрібна інтеграція?», а також осмислення інтеграції в контексті дискурсивного Д-принципу та статичної/динамічної ідентичностей. Розглянуто практичні дискурси в Україні стосовно інтеграції/реінтеграції, зумовлені ситуацією масового тривалого внутрішнього переміщення внаслідок агресії з боку Російської Федерації. На основі статистичних даних досліджень громадської думки в Україні (2017–2019) визначено нагальні міграційні виклики та особливості постконфліктного регулювання реструктурованих війною спільнот.

Ключові слова: інтеграція, реінтеграція, ідентичність, соціальна згуртованість, співвідповідальність, суперрізноманітність.

Уточнюючи в контексті (ре)інтеграції виклики, що впливають з міграційних процесів у сучасній Європі, зокрема в Україні, варто вдатися до переосмислення, в контексті реакції на зазначені виклики, відомого питання Дж. С. Мілля «Чи зобов'язане суспільство відмовитись підтримувати тих, хто відверто не підходить для такого суспільства?» (Переклад мій. – С. Б.) [10, с. 152], через зумовленість інтеграційних процесів практичними дискурсами, і розглянути проблему ігнорування/асиміляції/відторгнення спільнотами «чужорідних» для них комунікативних акторів. Відтак, міграційні процеси сьогодення потребують уваги до особливостей взаємодії груп у складі спільнот, з огляду на кооперацію чи актуалізацію інакшості, а також до того, яким чином узгоджується реструктурований внаслідок міграції соціокультурний простір, з урахуванням намірів та очікувань місцевого населення та мігрантів, а також міфологем єдності та інакшості, поширюваних в інформаційному просторі.

Із метою висвітлення названих аспектів інтеграції, у статті наведено теоретичні соціально-філософські розвідки щодо інтеграційних та диференційних процесів сучасності, зокрема з огляду на імміграційні процеси в Європі (А. Бадью, З. Бауман). На основі публікацій Л. Кларенбека, Ф. Майснера, Р. Пеннікса, С. Сахарсо, А. Фавелла, Л. Хадж-Абду та У. Шінкеля, в межах дискусії «Кому потрібна інтеграція?» 2019 року, розглянуто проблемні поля та актуальні питання дослідження інтеграції в термінах радше суперрізноманітності, ніж громадянського інтеграціонізму, і це перегукується з підходом А. Бадью та прогнозами дослідників перебігу інтеграційних та диференційних процесів в Україні (Т. Булах, В. Додонова, Р. Додонов, О. Гарань та ін.).

Таким чином, у перспективі подальшого дослідження, актуальні для сучасної соціальної філософії дослідження переваг та недоліків інтеграції, асиміляції та супердиференціації/суперрізноманітності, можуть бути уточненими в контексті міграційної ситуації, що склалась у сучасній Україні (1 427 211 внутрішньо

переміщених осіб (ВПО), станом на 02.12.2019 р. [6, с. 1]) і, в перспективі, знайти практичне застосування у розробці та апробації проектів урегулювання конфліктної актуалізації інакшості, зокрема з огляду на нагальну потребу у критичній оцінці наявних уже сьогодні державних програм з післяконфліктної реінтеграції та примирення, з урахуванням дискурсивного Д-принципу, а отже – і аргументів усіх комунікативних акторів, на яких ці програми здійснюватимуть системний вплив.

Самовідповідальність і співвідповідальність в контексті інакшості.

Оскільки раціональні дискурси стосовно рівності, включення у соціокультурні дискурси та відкритості потребують звернення до кращого аргументу, поза будь-якими ієрархічно організованими моделями, інституційно засвоєними у ході історичного розвитку спільнот, інтеграційні процеси підпадають під дію так званого дискурсивного принципу, Д-принципу, що є нормою згідно з трансцендентально-прагматичним напрямом комунікативної філософії. Цей принцип дає можливість припустити, що «валідними є лише ті норми, що отримують чи можуть отримувати, схвалення з боку всіх, на кого впливає ситуація, регульована такими нормами, як на учасників практичного дискурсу» (Переклад мій. – С. Б.) [17, с. 90]. Своєю чергою, Д. Бюлер у книзі «Відповідальність і майбутнє з глобальної перспективи» ([2009] 2014), наголошує на потребі у дотриманні Д-принципу, адже останній спирається саме на ідею аргументативного консенсусу, і отже – діалогічного морального принципу, і є почасти критерієм принципу відповідальності Г. Йонаса [21, с. 52]. Також важливим для дослідження інтеграції в контексті міграційних процесів є те, що Д. Бюлер вказує на чинник середовища комунікації і тотожність між обмеженням природних чи соціокультурних умов життя і «обмеженням соціокультурних або природних умов існування або реалізації дискурсів, а тим самим і комунікативної свободи і відповідальності як виправдання (Rechtfertigung)» [21, с. 53]. Таким чином, позиція кожного комунікативного актора як партнера у певному дискурсі не тільки не потребує ієрархії задля оцінки значущості аргумента, за Д-принципом, а й виключає (або, за Д. Бюлером, ставить на останнє місце) кри-

терій значущості аргумента залежно від ролі партнера у дискурсі [21, с. 54], відтак поєднуючи відповідальність у метафізичному сенсі, за Г. Йонасом, і комунікативні сенси прагматичного дискурсу, за Ю. Габермасом та К.-О. Апелем. Тож саме інтеграція як комунікативний процес, а не інструментальне об'єднання груп, потребує додаткового осмислення в контекстах самовідповідальності та співвідповідальності.

Проблему відсутності цілісного сприйняття комунікативного простору учасниками комунікації, вже у сучасному соціально-політичному контексті Європи, розглянуто в лекції «Один світ», проголошеній Аланом Бадью в Афінах 25 січня 2014 р. Філософ наголосив на тому, що за доби глобального ринку «справжнього світу, створеного чоловіками і жінками, що живуть на цій планеті, просто не існує» [18, с. 173]. Імміграційні процеси, на думку автора, є всесвітньою проблемою, що ставить під сумнів загальну демократичну єдність; водночас, посилюються архаїчні тенденції відокремлення «нашого» від «іншого», а також поляризація Ми та Вони в конфліктних оцінках.

Іммігранти, «іноземці», «прибульці з іншого світу», на думку Бадью, викликають стривоженість на кшталт: «Скільки вже їх серед нас, скільки чужинців у нашому світі?» [18, с. 175]. Чужинцю протиставляється мандрівник, «який приїздить до нас у гості й зупиняється неподалік від нашого дому» [18, с. 175], поки він не втручається в «наш» простір і не потребує відповідальності за ситуацію його прибуття й перебування. Порівнюючи такого мандрівника з «туристом», а «іммігранта» – з бродягою (за З. Бауманом), з огляду на те, яким чином вибір переміщення залежав від власне зацікавленості суб'єкта чи обставин, чи переміщення було вимушеним і чи йдеться про можливість повернення до початкового пункт.

Оцінювання інакшості і намагання підпорядкувати її власному соціокультурному простору, якщо Інший стає його частиною, а також оцінювання відмінностей з позиції «сумісності/несумісності» з комунікативним простором спільноти-реципієнта – не сприяє самооновленню Ми, оскільки інтеграція як відмова від специфічної ідентичності «іноземців» є, по суті, дискурсивно сум-

нівною вимогою до Іншого відректися від його власного самооновлення на угоду чужій ідентичності.

Задовго до сучасного імміграційного вибуху в Європі, у 80-х роках ХХ століття, дослідник когнітивних механізмів обробки дискурсів Т. А. ван Дейк, на основі дискурсивного аналізу, наводить приклад типової моделі етнічної ситуації у пам'яті членів спільноти, де на макрорівні Ми – позитивні, толерантні і завжди готові допомагати, а Вони («іноземці») – негативні, небезпечні, такі, що спричиняють проблеми. Очікувано, на мікрорівні, «їх» дії зображуються негативно, а «наші» – позитивно. Але цікавим висновком є те, що наслідком такої міжгрупової комунікації є руйнація норм, оцінок та цілей Ми-групи [22, с. 184], що утворює ієрархію «ліпших/гірших» учасників конфліктного епізоду, намагаючись, за термінологією М. Бубера, спиратися на дві точки одночасно, замість продуктивного пошуку причини конфлікту в собі і віднайдення сфери дискурсивної самовідповідальності [20, с. 249–250].

Повертаючись до ідеї «єдиного світу» А. Бадью, в контексті загострення конфліктного сприйняття інакшості «іноземців» і спроб уніфікування ідентичностей в Європі, згадаємо концепцію статичного і динамічного інваріантів ідентичності: відмінність від усього іншого і неспроможність стати іншим [18, с. 180]. Розширення ідентичності, в першому випадку, і конфліктне протиставлення інакшості – в другому, пов'язані зі зміною сприйняття нових учасників комунікації у спільнотах, що роблять вибір між інтеграцією (акомодацією чи асиміляцією) нових членів з відмінним соціальним капіталом, та самооновленням, за якого відмінності тих, хто прибуває, стають потенційним джерелом для внутрішніх змін у спільноті та актуальних практичних дискурсів, що стосуються всіх учасників комунікативного процесу, без поділу на Ми- та Вони-групи, оскільки наслідки рішень цих дискурсів є спільною відповідальністю (наприклад, у сферах збереження багатоманітності світу, соціального капіталу та придатного для проживання довкілля). Так, протистояння інтеграції, обмеження «очисної» реакції щодо прибулих та розвиток творчої ідентичності, за А. Бадью, можливий за умов нескінченної гри ідентичностей і відмінностей: «Просто потрібно визнати, що ці ідентичності мають відсувати на задній план свій негативний вимір (протиставлення «іншому») й висунути

на передній план позитивний вимір (розвиток «того самого»)[18, с. 184].

Таким чином, міжкультурна взаємодія членів спільноти-реципієнта та іммігрантів, носіїв відмінних соціокультурних кодів прийняттого та чужорідного, відбувається за інструментальним сценарієм примусової асиміляції («вони повинні засвоїти наші цінності, щоб жити у нашому просторі») чи за комунікативним сценарієм зацікавленості інакшістю як соціальним капіталом, а не загрози. Комунікативна самовідповідальність учасників взаємодії передбачає баланс «іншого» і «того самого», коли вимушене переміщення є контекстом самооновлення всіх учасників на підставі зміни їх комунікативного досвіду під впливом міграційних процесів. Дискурсивний підхід до вирішення соціокультурних суперечностей і напружень внаслідок міграції потребує залучення усіх учасників комунікації, на яких впливають наслідки практичних дискурсів, до обговорення адаптаційних проблем іммігрантів та спільнот-реципієнтів.

Переосмислення інтеграції з урахуванням сучасних міграційних процесів. Дискусія «Кому потрібна інтеграція?» (2019)

Серед сучасних досліджень інтеграційних процесів в Європі привертає увагу дискусія «Кому потрібна інтеграція? (Who needs integration?)» у виданні «Comparative Migration Studies» (2019), ініціатором якої був У. Шінкель [15]. У своїй публікації «Дослідження міграції: обов'язки (заперечення)», У. Шінкель вказує на термінологічний транзит у дослідженнях міграції, зокрема імміграції в Європі, від вивчення «меншин» і навіть «міжрасової взаємодії», до «інтеграції» чи «асиміляції». А втім сучасний стан дослідження міграційних процесів, на думку автора, дає можливість оперувати поняттями «різноманітність» (diversity) та суперрізноманітність (super-diversity) [15]. Під час дебатів, що відображують реакцію дослідників на сформульовану в такий спосіб проблему невизначеності термінології та загального вектору розвитку дослідження інтеграції, важливо прослідкувати зміни у дискусійних питаннях, що стосуються інтеграції.

Першу трансформацію, від питання «Кому потрібна інтеграція?» до уточненого питання «Що є інтеграція? (What is integra-

tion?)» можна прослідкувати в контексті публікацій А. Фавелла, Л. Кларенбека, Л. Хадж-Абду та Р. Пеннінкса. За А. Фавеллом, варто розмежовувати поняття «інтеграція» та дотичний кластер концептів, що включає «залучення» (insertion), «включення» (inclusion), «адаптацію» (adaptation); ці концепти використовуються, на думку А. Фавелла, у соціології та соціальній філософії з метою спрощення статистичних даних [2]. Л. Кларенбек, своєю чергою, вказує на функціональну неповноту концепту «інтеграція», з огляду на сучасні контексти його вжитку, а також на необхідність трансформації практик і методів дослідження інтеграційних процесів. Зокрема, традиційний для такого наукового дискурсу вжиток «інклюзивності» критикується Л. Кларенбеком на тій підставі, що це спричиняє актуалізацію проблемних політичних дискурсів, що спираються на ідею громадянського інтеграціонізму (civic integrationism) [8], і відтак маніпулюють суспільною думкою за допомогою звернення до єдності та інакшості. Таким чином політизоване і дискурсивне водночас сприйняття суспільства можна прослідкувати у творі ще одного учасника цих дебатів, Л. Хадж-Абду. На його думку, інтеграція у сучасному світі і, зокрема, в Європі, поступово втрачає кроскультурне і аксіологічне навантаження як пріоритетні, і радше відображує особливості політики уряду. Зсув дослідницької проблематики відтак відбувається від розвідок конфлікту цінностей, релігійних та соціокультурних маркерів груп мігрантів та спільнот, що їх приймають, – до вивчення економічного впливу та доцільності, наприклад, інтеграції мігрантів, з огляду на стимулювання економічного розвитку країни. Таким чином, на думку Л. Хадж-Абду, сучасні дослідження інтеграційних процесів є дослідженнями, першою чергою, технологій державного управління [4]. Р. Пеннінкс, своєю чергою, вбачає потребу вирізнити уточнені аналітичні концепти процесу інтеграції, а також його рівні та виміри, які потребують додаткового осмислення, і, важливо, повинні бути відокремленими від політичного застосування як концепту інтеграції, так і досліджень, пов'язаних з ним. Дослідження інтеракцій між групами мігрантів і місцевими спільнотами, а також результатів такої взаємодії, відбувається, на думку Р. Пеннінкса, на трьох рівнях: індивідуальному, колективному та інституціональному; кожен з рівнів потребує урахування таких вимірів: юридич-

ного, соціоекономічного та культурного/релігійного [12]. На цій основі, дослідження практичних аспектів інтеграції у суспільствах, а також формулювання неупереджених висновків про доцільність та обсяг інтеграційних процесів стає можливим як уточнення концепту у практичному дискурсі.

Наступна трансформація питання цих дебатів прослідковується у статті А. Фавелла і формулюється таким чином: «Хто бере участь в інтеграції, і до чого вона веде? (Integration of whom and into what?)» [2]; і уточнюється Л. Кларенбеком через питання про приналежність до спільноти як ознаку інтеграції: «Хто належить до спільноти? (Who belongs?)», та «Хто є легітимним громадянином? (Whose citizenship is legitimate?)» [8]. На думку дослідників, критиці, першою чергою, підлягає сам концепт «національної інтеграції», який, наприклад, А. Фавелл називає «абсурдним анахронізмом» (absurd anachronism) [2], хоч у пострадянських суспільствах цей концепт почасти міфологізувався у спрощену модель єдності, яка через брак механізмів створення фактичного спільного простору та вирішення проблем інакшості залишається популярним політичним гаслом, хоча й контрфактичним.

Модель всеохопної інтеграції (full integration), на думку А. Фавелла, передбачає актуалізацію таких явищ, як відмова від суспільної гнучкості, конформізм, фіксовані критерії диференціації та закритість спільноти [2]. Відтак, відповідаючи на питання про очікуваний результат інтеграції, особливо коли йдеться про інтеграцію переміщених осіб та іммігрантів в історично сформовані та усталені спільноти, слід звернутися також до структурної асиміляції як варіанту інтеграції. Операціональний підхід, за якого індивід повинен засвоїти моделі та норми, які є провідними для даної спільноти чи суспільства в цілому, і «вбудуватися» в них, стає об'єктом критики з боку сучасних дослідників інтеграції (А. Фавелла, Ф. Майснера, С. Сахарсо), які у своїх публікаціях звертають увагу на те, що структурна асиміляція не відбувається належним чином без взаємного співвіднесення цінностей та культурних очікувань індивіда і спільноти, до якої цей індивід приєднується внаслідок переміщення. Так, на думку А. Фавелла, громадянство в контексті інтеграції потребує, поміж іншим, «когнітивної здатності, знання, самоусвідомлення, і повного визнання автономії мора-

льного індивіда» [2]. Ф. Майснер, своєю чергою, вказує на тенденцію помітного зсуву від етноцентричного (ethno-focal) підходу до нових методологічних відповідей на виклики у дослідженні інтеграції та питань, пов'язаних із суперрізноманітністю (super-diversity) [9], і, таким чином, подолання кліше, пов'язаних з міфологемами національної інтеграції цілком відповідає загальному тренду переорієнтації від етносу, раси, національної держави, до більш глобального розуміння інтеграції, з урахуванням різноманітності очікувань і намірів комунікативних акторів у спільному соціо-культурному просторі, поза архаїчним поділом на «ми – вони». За С. Сахарсо (наводимо його статтю також у зв'язку з названими дебатами «Кому потрібна інтеграція?»), національна інтеграція є, по суті, національною *моделлю* інтеграції, а не відповідним описом реальності, оскільки національні стратегії у сфері інтеграції є не лише передбачуваним і навіть очікуваним наслідком втілюваних раніше інституціональних моделей, а радше результатом політичних процесів, спрямованих на саморозуміння, встановлення національної Я-концепції, з урахуванням засвоєних пресупозицій та моделей [14].

Повертаючись у цьому контексті до концепції А. Фавелла, відзначимо, що, на його думку, центральною ідеєю незалежності (heart of sovereignty) є зміна політичної риторики від використання категорій «міграція» / «переміщення» / «інтеграція переміщених осіб/іммігрантів» до риторикомобільності, здатної відкрити нові можливості для пошуку відповіді на міграційні виклики, не в націоцентричному розумінні, а з урахуванням глобальної потреби подолання ефекту так званої лотереї народження (birthright lottery), за якої, попри заклики та проекти глобального громадянства, 80% життєвих шансів у сучасному світі залежать від громадянства (nationality), визначеного за фактом народження, поза сферою інтенцій та можливостей впливу індивіда [2]. Така позиція перегукується з візією інтеграції відношення (relational integration), за Кларенбеком, в основі якої – не визначення відмінностей та шляхів збільшення чи зменшення соціальної дистанції за шкалою «Свій – Інший – Чужий», а пошук об'єднувачих соціальних та культурних маркерів [8]. Цей підхід дає можливість прослідкувати вплив символів та усталених інституціональних протоколів дій на інтеграційні

процеси, а також визначити можливі шляхи протидії «деіндивідуалізованій індивідуалізації» (deindividuated individualization) [8], оскільки такий інструментальний підхід поділу переміщених осіб та місцевих спільнот на групи, без урахування негомогенності комунікативних намірів осіб у складі груп, не може бути адекватним описом реальності в контексті міграційних викликів.

Співвідповідальність і (супер)різноманітність у контексті міграційних викликів у сучасній Україні

З огляду на ситуацію у сучасній Україні, актуальним виявляється питання-уточнення з дебатів про інтеграцію, запропоноване Л. Хадж-Абду: «Яку мету переслідують урядові структури, або, ширше, актори управління, коли вони «управляють» інтеграцією?» [4], адже за умов збройної агресії з боку Російської федерації і відповідної гібридної війни, зокрема в інформаційному просторі як підконтрольних (ПУТ), так і непідконтрольних (НПУТ) Києву територій України, управління інтеграцією містить перспективний аспект також і реінтеграції як постконфліктної програми, розробка якої триває вже з 2016 р.

В Україні кількість осіб, міграція яких пов'язана з конфліктом, становить близько 4% населення в цілому, хоча специфічне явище «гібридного переселення» [7, с. 28], коли громадяни продовжують проживати в НПУТ, хоч і зареєстровані як переміщені особи в ПУТ, впливає на точне визначення фактичного масштабу переселення. У наукових дослідженнях і офіційних документах, присвячених міграційним викликам внутрішнього переміщення в Україні, досягнення соціальної згуртованості розглянуто у двох темпоральних вимірах: поточному, коли йдеться про інтеграцію ВПО у місцевих спільнотах; і відтермінованому – з огляду на перспективи реінтеграції та подолання наслідків гібридної війни, не визначені достеменно, оскільки збройний конфлікт ще триває.

Згідно з даними звітів Національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами (2019), взаємодію ВПО та місцевих спільнот характеризує, з одного боку, довіра 61% ВПО-інформантів до місцевого населення [25, с. 46] та достатній рівень інтегрованості – 51% опитуваних вважають себе інтегрованими у спільноту [25, с. 43]; а з іншого боку, попри те, що 72%

опитуваних відчувають сильну/помірну приналежність до поточного місця проживання, 48% інформантів рідко або ніколи не покладаються на місцеве населення [24, с. 44]. Цей парадокс високого рівня довіри і низького – соціальної згуртованості, можна прослідкувати також у ширшому контексті, в концептуальній моделі соціальної згуртованості у Східній Україні, наприклад, у таких групах даних, як внутрішньогрупові відношення (взаємодія груп і відкритість), а також громадянська активність і цінності (з огляду на підтримку в спільноті, співвіднесення цінностей, та баланс громадянського оптимізму й толерантності), у дослідженні індексів толерантності і соціальної відповідальності в Україні [26, с. 2]. Також проблему підпорядкування інакшості, з огляду на міграції, можна пов'язати з поширенням спрощеної моделі управління інтеграцією в категоріях визначення групи ВПО як «тягаря» для місцевої спільноти [16, с. 8; 30, с. 34, 40; 32, с. 114; 29], чи ігнорування пов'язаних з переміщенням та посилених переміщенням проблем (за термінологією Р. Сабатес-Вілер: «displacement-specific disadvantages» / «displacement-intensified disadvantages» [13]) у спільнотах, де відсоток переміщених осіб є відносно низьким [11, с. 39], а на імідж ВПО впливають негативні міфологеми, пов'язані з регіоном походження [7; 1; 23].

Таким чином, в умовах тривалого переміщення, ВПО вже не «прибульці з іншого світу», а сприймаються як «носії інших цінностей» у спільнотах переміщення [7, с. 37]. Актуальна для сучасних міграційних досліджень специфіка інакшості громадян однієї країни прослідковується в міграційній ситуації в Україні і демонструє, як віктимізація і стигматизація співіснують в умовах суперечливої політичної ситуації [7, с. 31; 1, с. 28; 28].

Висновки. Перспективи дослідження інтеграційних процесів в Україні

Єдність світу як комунікативна проблема також потребує подальшого вивчення, зокрема з огляду на процеси внутрішньої міграції та наступні утворення ділянок Ми–Вони у спільнотах. Ця проблематика є надзвичайно актуальною не лише в контексті європейських трансформацій ідентичності під впливом міграційних

процесів, а й з урахуванням суперечливих практичних дискурсів щодо інакшості в Україні.

Проблематика постконфліктної реінтеграції і пов'язаних з нею проектів урядового управління інтеграційними процесами в Україні потребує додаткового дослідження, і охоплює низку аспектів, які окреслюють перспективи цієї теми.

1. Проблема повернення. Відповідно до звітів Національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами, 19–20% переміщених осіб повертаються до НПУТ через відсутність житла і можливостей для працевлаштування [24; 25]. Однак, як зазначено у звіті «Україна. Оцінка відновлення та розбудови миру»: «Крім викликів щодо повернення, спричинених фізичним руйнуванням домівок та інфраструктури, занепадом послуг та можливостей щодо врядування, присутність недержавних політичних утворень, а також політичних конфлікт, могли назавжди змінити соціальний ландшафт, і тому повернення до місць походження може стати неможливим для деяких груп» [31, с. 48]. Відповідно, успішність реінтеграції як урядової стратегії значною мірою залежить від адекватної оцінки реструктурованих війною спільнот у НПУТ, яка наразі, за умов збройного конфлікту, є неможливою.

2. Амністія як поступка і проблема. На реінтеграцію впливають «червоні лінії» – межі припустимості поступок [5]: з одного боку, значно зросла вже у 2018 р. готовність жителів ПУТ до діалогу з жителями НПУТ (за даними індексів соціальної згуртованості та примирення), а з іншого – зменшилася підтримка рішень, які залишили б НПУТ непідконтрольними Україні [27, с. 3, 8–9], і 75% респондентів в опитуваннях щодо ставлення громадян до реінтеграції висловились проти того, щоб особи, задіяні у владних структурах так званих республік, посідали посади після реінтеграції НПУТ. Важливим у цьому контексті є також парадокс шкодування про неморальні дії в минулому з одночасним їх виправданням («небажання щось змінити у минулому, якби була така можливість») [3], який теж заслуговує на окреме дослідження в контексті постконфліктного регулювання.

3. Громадянська освіта та соціальна інженерія. У Національному плані дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 передбачено розробку освітніх планів, зокрема з реінтеграції, і

проведення шести навчань для фахівців освіти (для порівняння: 96 навчань – для держслужбовців [29]).

Таким чином, залишається відкритим питання про формування достатнього рівня громадянської обізнаності, протистояння міфологемам та проведення реінтеграції з урахуванням названих вище змін соціального ландшафту внаслідок збройного конфлікту, оскільки для розуміння і прийняття інакшості у спробі відбудови «єдиного світу», системні вказівки, що втілюються інструментально на рівні урядових програм, неспроможні охопити комунікативні аспекти розуміння і прийняття носіїв інакшості не як таких, що потребують пристосування до простору, а радше як таких, що здатні узгодити (супер)різноманітність з метаправилами про правила функціонування спільного простору; також на особливу увагу дослідників інтеграції заслуговують, безперечно, ціннісні та дискурсивно-зумовлені девіації спільного простору в процесі зіставлення «червоних ліній» усіх учасників як конфлікту, так і потенційного примирення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bulakh T. «Strangers among ours»: state and civil responses to the phenomenon of internal displacement in Ukraine. In *Migration and the Ukraine Crisis. A Two-Country Perspective*. Edited by Agnieszka Pikulicka-Wilczewska & Greta Uehling. E-International Relations Publishing. Bristol, England, 2017. P. 49–61.
2. Favell A. Integration: Twelve Propositions after Schinkel. *Comparative Migration Studies*. 2019. No 7. <https://doi.org/10.1186/s40878-019-0125-7>.
3. Golub C. Making Peace with Moral Imperfection : The Problem of Temporal Asymmetry. *Journal of Ethics and Social Philosophy*. 2019. No 16, November. P. 116–132. <https://doi.org/10.26556/jesp.v16i2.767>
4. Hadj Abdou L. Immigrant integration: the governance of ethno-cultural differences. *Comparative Migration Studies*. 2019. No 7. <https://doi.org/10.1186/s40878-019-0124-8>
5. Haran O., Yakovlyev M., and Zolkina M. Identity, war, and peace: public attitudes in the Ukraine-controlled Donbas. *Eurasian Geography and Economics*. 2019. No 7. P. 684–708. doi: 10.1080/15387216.2019.1667845
6. IOM's Assistance to Conflict-affected People in Ukraine. Bimonthly Report. *IOM Ukraine*. 2019. October – November. URL:

http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_ukraine_assistance_report_november-october_2019_eng.pdf

7. Ivashchenko-Stadnik K. The social challenge of internal displacement in Ukraine: the host community's perspective. In *Migration and the Ukraine Crisis. A Two-Country Perspective* : 25–48. Ed. by Agnieszka Pikulicka-Wilczewska & Greta Uehling. E-International Relations Publishing. Bristol, England.

8. Klarenbeek L. M. Relational Integration: a Response to Willem Schinkel. *Comparative Migration Studies*. 2019. No 7. <https://doi.org/10.1186/s40878-019-0126-6>.

9. Meissner F. Of straw figures and multi-stakeholder monitoring – A response to Willem Schinkel. *Comparative Migration Studies*. 2019. No 7. <https://doi.org/10.1186/s40878-019-0121-y>.

10. Mill J. S. On Liberty. The Walter Scott Publishing Co., Ltd. London and Felling-on-Tyne; New York and Melbourne, 2011. Accessed: [Project Gutenberg EBook #34901]. Release Date: January 10, 2011. URL: <http://www.gutenberg.org/files/34901/34901-h/34901-h.htm>

11. Monitoring Report on Regional IDP Integration Programmes in Ukraine in 2018–2019. Liaison Officer (Radnyk) on IDPs, 2018. URL: https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/2019/05/Regional-IDP-integration-programmes-in-Ukraine-in-2018-2019_eng.pdf

12. Penninx R. Problems of and solutions for the study of Immigrant Integration. *Comparative Migration Studies*. 2019. No 7. <https://doi.org/10.1186/s40878-019-0122-x>.

13. Sabates-Wheeler R. Mapping differential vulnerabilities and rights: 'opening' access to social protection for forcibly displaced populations. *Comparative Migration Studies*. 2019. No 7. <https://doi.org/10.1186/s40878-019-0142-6>

14. Saharso S. Who needs integration? Debating a central, yet increasingly contested concept in migration studies. *Comparative Migration Studies*. 2019. No 7. <https://doi.org/10.1186/s40878-019-0123-9>

15. Schinkel W. Migration Studies: an Imposition (Rejoinder). *Comparative Migration Studies*. 2019. No 7. <https://doi.org/10.1186/s40878-019-0136-4>

16. Thematic report. Internal Displacement in Ukraine. OSCE, Special Monitoring Mission to Ukraine, 12 August 2014. URL: <https://www.osce.org/ukraine-smm/122620?download=true>

17. Thomassen L. Habermas: A guide for the perplexed. A&C Black. 2010.

18. Бадью А. Похвала політиці (Бесіди з Од Ланслен). Статті та виступи. Львів : Видавництво Анетти Антоненко ; Київ : Ніка-Центр, 2019. 224 с.
19. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства (1998) / З. Бауман; пер. з англ. І. Андрущенко. К. : Вид. дім «Кисво-Могілянська академія», 2008. 109 с.
20. Бубер М. Я і Ти. Шлях людини за хасидським вченням. К. : Дух і Літера, 2012. 272 с.
21. Бьолер Д. Відповідальність за майбутнє з глобальної перспективи. Актуальність філософії Ганса Йонаса та етики дискурсу. К. : Сти-лос, 2014. 157 с.
22. Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. М. : Прогрес, 1989. 312 с.
23. Додонова В. І., Додонов Р. О. Монологи про Донбас. Вибрані праці з проблематики східноукраїнського конфлікту. К. : Видавець Рус-лан Халіков, 2018. 336 с.
24. Звіт Національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами. Березень, 2019. URL: http://ukraine.iom.int/sites/default/files/nms_round_13_ukrainian.pdf
25. Звіт Національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами. Червень, 2019. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_14_ukr_web.pdf
26. Індекс соціальної згуртованості і примирення ООН для східної України. Толерантність та соціально відповідальна громадянська позиція. UNICEF, 2017. URL: https://www.scoreforpeace.org/files/publication/pub_file/16/Tolerant%20AndSociallyResponsibleCitizenship_UKR.pdf
27. Індекс соціальної згуртованості та примирення ООН для східної України. Головні зміни з 2017 по 2018 рік. United Nations – Ukraine. URL: https://use.scoreforpeace.org/files/publication/pub_file//Trends2018_UA.pdf
28. Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам. Постанова Кабінету Міністрів України, № 365-2016-п від 8 червня 2016 р.; поточна редакція від 30.08.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF#n33>
29. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 113-р від 24 лютого 2016 р. Поточна редакція від 05.09.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-%D1%80>

30. Про схвалення Концепції Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України. Розпорядження Кабінету Міністрів України, № 892-р від 31 серпня 2016 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2016-%D1%80#n9>

31. Україна. Оцінка відновлення та розбудови миру: аналіз впливу кризи та потреб на Східній Україні. Зведений звіт, 2015. URL: http://www.un.org.ua/images/RPA_V1_Ukr.pdf

32. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь, 2017. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf

REFERENCES

Bulakh, T. (2017). “‘Strangers among ours’: state and civil responses to the phenomenon of internal displacement in Ukraine.” In *Migration and the Ukraine Crisis. A Two-Country Perspective* : 49-61. Edited by Agnieszka Pikulicka-Wilczewska & Greta Uehling. E-International Relations Publishing. Bristol, England.

Favell, A. (2019). Integration: Twelve Propositions after Schinkel. *Comparative Migration Studies*, 7. <https://doi.org/10.1186/s40878-019-0125-7>.

Golub, C. (2019). Making Peace with Moral Imperfection : The Problem of Temporal Asymmetry. *Journal of Ethics and Social Philosophy* 16: 116-132. <https://doi.org/10.26556/jesp.v16i2.767>

Hadj Abdou, L. (2019). Immigrant integration: the governance of ethno-cultural differences. *Comparative Migration Studies*, 7. <https://doi.org/10.1186/s40878-019-0124-8>

Haran, O., Yakovlyev, M., & M. Zolkina. (2019). Identity, war, and peace: public attitudes in the Ukraine-controlled Donbas. *Eurasian Geography and Economics* 60: 684-708. doi: 10.1080/15387216.2019.1667845

IOM’s Assistance to Conflict-affected People in Ukraine. (2019). Bi-monthly Report. IOM Ukraine, October-November 2019. http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_ukraine_assistance_report_november-october_2019_eng.pdf

Ivashchenko-Stadnik, K. (2017). “The social challenge of internal displacement in Ukraine: the host community’s perspective.” In *Migration and the Ukraine Crisis. A Two-Country Perspective* : 25-48. Edited by Agnieszka Pikulicka-Wilczewska & Greta Uehling. E-International Relations Publishing. Bristol, England.

Klarenbeek, L. M. (2019). Relational Integration: a Response to Willem Schinkel. *Comparative Migration Studies*, 7. <https://doi.org/10.1186/s40878-019-0126-6>.

Meissner, F. (2019). Of straw figures and multi-stakeholder monitoring – A response to Willem Schinkel. *Comparative Migration Studies*, 7. <https://doi.org/10.1186/s40878-019-0121-y>.

Mill, J. S. ((1859) 2011). On Liberty. The Walter Scott Publishing Co., Ltd. London and Felling-on-Tyne; New York and Melbourne. Accessed: [Project Gutenberg EBook #34901]. Release Date: January 10, 2011. <http://www.gutenberg.org/files/34901/34901-h/34901-h.htm>

Monitoring Report on Regional IDP Integration Programmes in Ukraine in 2018-2019. Liaison Officer (Radnyk) on IDPs, (2018). https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/2019/05/Regional-IDP-integration-programmes-in-Ukraine-in-2018-2019_eng.pdf

Penninx, R. (2019). Problems of and solutions for the study of Immigrant Integration. *Comparative Migration Studies*, 7. <https://doi.org/10.1186/s40878-019-0122-x>.

Sabates-Wheeler, R. (2019). Mapping differential vulnerabilities and rights: ‘opening’ access to social protection for forcibly displaced populations. *Comparative Migration Studies* 7. <https://doi.org/10.1186/s40878-019-0142-6>

Saharso, S. (2019). Who needs integration? Debating a central, yet increasingly contested concept in migration studies. *Comparative Migration Studies*, 7. <https://doi.org/10.1186/s40878-019-0123-9>

Schinkel, W. (2019). Migration Studies: an Imposition (Rejoinder). *Comparative Migration Studies*, 7. <https://doi.org/10.1186/s40878-019-0136-4>

Thematic report. Internal Displacement in Ukraine. (2014). OSCE, Special Monitoring Mission to Ukraine, 12 August 2014. <https://www.osce.org/ukraine-smm/122620?download=true>

Thomassen, L. (2010). *Habermas: A guide for the perplexed*. A&C Black.

Badiou, A., Lancelin, A. ((2017) 2019). *Éloge de la politique*. Repa, A. (Transl.). Kyiv-Lviv : Nika-Centre. [In Ukrainian].

Bauman Z. ((1998) 2008). *Globalization: The Human Consequences Globalization*. Kyiv, Vyd. Dim “Kyievo-Mohylianska akademija”. [In Ukrainian].

Buber, M. ((1937, 1950) 2012). *I and Thou. The Way of Man, According to the Teaching of Hasidism*. Kyiv, Dukh i Litera. [In Ukrainian].

Böchler, Dietrich. (2014). *Global Ethics and Moral Responsibility: Hans Jonas and his Critics*. Kyiv, Stylos, 2014. [In Ukrainian].

Van Dijk, T. (1989). *Language. Cognition. Communication*. (Yazyk. Poznanie. Kommunikatsia). Moscow, Progress. [In Russian].

Dodonova, V., Dodonov, R. (2018). *Monologues on the Donbas*. Selected Works on the Conflict in Eastern Ukraine. Kyiv, Vydavets Ruslan Khalikov. [In Ukrainian].

National Monitoring System Report on the Situation of Internally Displaced Persons. (2019). Round 13, March. http://iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_13_eng.pdf. [In English and Ukrainian].

National Monitoring System Report on the Situation of Internally Displaced Persons. (2019). Round 14, June. http://iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_14_eng_web.pdf. [In English and Ukrainian].

Tolerant and socially responsible citizenship. UN SCORE for Eastern Ukraine. (2017). https://use.scoreforpeace.org/files/publication/pub_file/14/Tolerant%2520AndSociallyResponsibleCitizenship_ENG.pdf. [In English and Ukrainian].

2017-2018 main changes. UN SCORE for Eastern Ukraine. (2018). https://use.scoreforpeace.org/files/publication/pub_file/Trends2018-UA.pdf. [In English and Ukrainian].

Some issues of social benefits for internally displaced persons. ((2016) 2019). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, No. 365 of 7 August 2016, amended as of 30 August. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF#n33>. [In Ukrainian].

On Approval of National strategy on implementation of UNSCR 1325 ‘On Women, Peace and Security’, for the period till 2020. (2016). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, No. 113-r, as of 24 February. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-%D1%80>. [In Ukrainian].

On Approval of the Concept of the Targeted State Program for Recovery and Peacebuilding in the Eastern Regions of Ukraine. (2016). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, No. 892-r, as of 31 August. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2016-%D1%80>. [In Ukrainian].

Ukraine. Recovery and Peacebuilding Assessment. Analysis of Crisis Impacts and Needs in Eastern Ukraine. (2015). Volume 1: Synthesis Report March. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/V1-RPA_Eng_rev2.pdf [In English and Ukrainian].

Sustainable development goals: Ukraine. (2017). National Baseline Report http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportEN_Web.pdf. [In English and Ukrainian].

Svitlana Balinchenko

Candidate of Philosophical Sciences (Ph.D.), Associate Professor of the Philosophy Department of Yuriy Fedkovych Chernivtsi national University, Chernivtsi, Ukraine; e-mail: sp.balinchenko@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8345-0522>

Co-responsibility and (super)diversity: philosophical aspects of the contemporary discussions on integration

Abstract

The topicality of the issue on communities being restructured as a result of migration processes, in particular in Europe nowadays, leads to academic discussions on identity transformations under the pressure of the migrations, as well as to integration rethinking. The approach to integration has changed significantly, and the idea of the Other as an individual or a group in need of being adjusted to the social-cultural space of We has faded away, while being substituted by the recent shift from diversity to superdiversity, the nation-focused models of integration considered outdated. Integration emerges as a relation-based process aimed at communicative and discursive discovering of the social and cultural markers disclosing the possibilities for citizens to reach social cohesion advantages, without the latter being instrumentally imposed through unifying efforts of those in power. The article dwells upon the questions, issues and conclusions of the recent discussion “Who needs integration?”; and the discursive aspect of integration based on D-principle and migration-related aspects of its implementation has been paid due attention as well. Static and dynamic identity issues have been studied in the context of conflict-related migration situation in Ukraine. The challenges and practical discourses implying integration have been reviewed through the surveys’ data,

2017–2019, on the protracted displacement, relations between displaced persons and host communities, tolerance and civic engagement. Post-conflict reintegration problems have been outlined in the conclusions, through the issues on “return vs. integration” choice, “red lines”, and educational means and limitations of influence on the restructured communities, – as the perspectives for further research in the framework of the study.

Keywords: *integration, reintegration, identity, social cohesion, co-responsibility, superdiversity.*